

УДК 342.721-055.2

С. І. Гіряк
аспірант
Національної академії управління

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ПРАВ І ІНТЕРЕСІВ ЖІНОК

Актуальність теми. У сучасному світі права та інтереси жінок стали невід'ємною частиною міжнародного права в області прав людини. Водночас насильство по відношенню до жінок розглядається як пряме порушення цих прав. Узв'язку з цим уряди і інші державні органи зобов'язані вживати кроки для боротьби з насильством, навіть якщо воно відбувається в сімейному колі. Підтримуючи таку ситуацію, при якій правопорушники можуть уникнути відповідальності за порушення прав та інтересів жінок, не реагуючи належним чином на скарги жінок, держава бере участь у насильстві. Відповідно до норм міжнародного права, на всі держави покладені конкретні і чіткі обов'язки – вживати заходів по боротьбі з порушенням прав та інтересів щодо жінок, що здійснюються як представниками держави, так і недержавними суб'єктами. Нездатність притягнути винуватців до відповідальності не тільки створює ґрунт для нових кримінальних правопорушень і відчуття безкарності, а й служить для суспільства сигналом того, що насильство по відношенню до жінок – це прийнятне явище. Тому дослідження особливостей кримінально-правової протидії порушенню прав і інтересів жінок є актуальним напрямом сучасних кримінально-правових студій.

Стан наукової розробки проблеми. Питання кримінально-правової протидії порушення прав жінок розглянуті у дослідженнях таких вчених, як Н.В. Аніщук, Н.О. Голованов, Т.Ю. Забеліна, О.В. Кунц, Т.В. Лобанова, Р.Я. Мамбетов та інших. Разом з тим, наявність комплексних робіт не можна визнати достатньою. У вітчизняній науці кримінального права виявляється певна прогалина, пов'язаний з комплексним кримінально-правовим дослідженням всієї сукупності найбільш поширених і небезпечних правопорушень проти прав і інтересів жінок.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є характеристика особливостей кримінально-правової протидії порушенню прав і інтересів жінок, завданням статті виступає пошук взаємозалежностей між цими особливостями та повнотою реалізації прав і інтересів жінок.

Основний матеріал. Кримінально-правові норми, спрямовані на охорону прав, свобод і законних інтересів жінок, в системі російського права займають особливе місце. На відміну від багатьох інших норм вони не сформовані як єдине ціле, що не об'єднані під загальним найменуванням глави.

Більш того, далеко не з усіх статей Кримінального кодексу України, віднесених до кола досліджуваних, прямо випливає, що вони спрямовані на захист прав і свобод саме жінок. Основний прояв порушення прав жінок – це дискримінація за статеву ознакою (включаючи насильство в різних формах щодо саме жінок як своєрідний різновид такої дискримінації) [1, с. 61].

Знання причин і умов злочинів проти жінок служить відправною точкою у визначенні стратегії і тактики їх попередження. Дослідження показують, що все різноманіття чинників, що стимулюють злочини проти жінок і підтримують їх на певному рівні, може бути узагальнено в одне універсальне бачення, що склалося в силу історичних причин і детерміноване економічними, ідеологічними, правовими чинниками: нерівність жінок практично у всіх сферах суспільного буття. Саме нерівність робить жінок залежними, позбавляючи їх можливості чинити опір насильству в різних його проявах. В силу цього цілком виправданим буде представляти основний напрям попередження злочинів проти жінок в подоланні цієї нерівності усіма доступними засобами [2, с. 36].

Вітчизняне кримінальне право не є винятком з цього правила. У його нормах також містяться положення, спрямовані на рівняння стану чоловіків і жінок з урахуванням названих нами особливостей (встановлення як пом'якшувальну обставину стану вагітності, привілейованого складу вбивства, незастосування ряду покарань до жінок, в ряді випадків відстрочка відбування покарання жінкам). Усе наведене в якості прикладів норми стосуються конституційного принципу надання чоловікам і жінкам рівних можливостей для реалізації рівних прав, що належать їм. Вивчення проблеми кримінально-правової охорони прав і свобод в залежності від типу потерпілого, особи, на яку направлено злочинне зазіхання, має давні традиції в науковій літературі. Так, неодноразово об'єктом дослідження ставали проблеми кримінально-правова охорони прав та інтересів неповнолітніх, осіб, які здійснюють правосуддя, представників влади [3]. Окремі норми КК України, спрямовані на охорону прав і свобод жінок, не є винятком з цього правила і також часто ставали предметом вивчення як в періодичній літературі, так і в монографічних дослідженнях: в першу чергу це стосується, зокрема, злочинів у сфері статевої свободи та статевої недоторканості, а також

злочинів проти суспільної моральності. У деяких наукових працях сформульовані і обґрунтовані важливі положення, що мають методологічне значення для досліджуваної теми, в них міститься великий теоретичний і фактичний матеріал і важливі узагальнення, приділяється велика увага окремим аспектам досліджуваної проблеми. Однак, на жаль, у вітчизняній літературі досі відсутні спеціальні дослідження даної тематики, безпосередньо присвячені вивченню цілісного комплексу норм кримінального права, спрямованих на охорону прав, свобод і законних інтересів жінок, а також наукові роботи, які розглядають положення вітчизняного кримінального права саме в світлі охорони певного права жінки (а не злочинного посягання взагалі). Разом з тим, на наш погляд, існує можливість подібного трактування питання, що підтверджує його актуальність [1, с. 64].

Типологія жінок, потерпілих від злочину, відрізняється від класифікації тим, що вона акцентує увагу на характерних віктимних якостях в особистості потерпілої, групує серед них найбільш стійкі вразливі якості, за допомогою узагальнення яких складається характерний «портрет» потенційної жертви-жінки. Окремі спроби типологізації жертв-жінок були зроблені раніше в дисертаційних дослідженнях з віктимології. Так, поклавши в основу ряд критеріїв, І.С. Аліхаджієва виділяє типи жінок, які постраждали від вбивства, групує їх в залежності від окремих ознак в підтипи і описує їх характерологічні властивості [4]:

«Незнайомі жертви-жінки» або жертви обставин, що склалися: місця, часу, обстановки. Фактори їх віктимізації можуть бути різними: пізніше повернення з роботи, що носить змінний характер, вечірньо-нічний режим відвідування знайомих або родичів, а для постраждалих молодих жінок – пізніше повернення з кінотеатру, дискотеки, концерту і т.д. Жертви-жінки в родині, до числа яких відносяться три підтипи а) «подружжя жертва», це є потенційна потерпіла, яка систематично схильна до психічного і фізичного насильства з боку чоловіка (співмешканця). Чи не головним чинником їх віктимізації є невжиття заходів до самозахисту: повідомлення в поліцію, подання на розлучення, спроба виїхати до рідних; б) «жертви близьких родичів», в більшості випадків ними є матері (мачухи), дочки, тещі, бабусі, тітки, племінниці, які проживають, як правило, спільно з вбивцею; в) «жертви інших родичів», основним фактором тут є спільне розпивання спиртних напоїв по значному (весілля, призов до армії, день народження і т.д.) і незначному приводу (просто прийшов в гості). До таких жертв можна віднести терористок – жертв залучення до терористичної діяльності. За даними дослідження Д.З. Зіядової і В.Г. Крючкова, нерідко жінки залучаються

в вчинення злочинів терористичної спрямованості родичами. «За фактами залучення жінок до вчинення злочинів екстремістської та терористичної спрямованості через знайомих і родичів стоїть налагоджена кримінальна система» [5, с. 211].

«Жертви інших взаємовідносин» які групуються на два підтипи: а) «жертва випадкового знайомства» – найбільш типовим мотивом скоєння злочинів відносно даної жертви є сексуальний. При оцінці поведінки потерпілої у злочинця складається думка про її сексуальну доступність; б) «Малознайома жертва», зв'язок між жертвою і злочинцем носить епізодичний характер, обмежується обопільним привітанням при зустрічах. Як правило, злочинець знає жертву як односельчанку, однокласницю, чиюсь сусідку, володіє певною інформацією про її життя, членів сім'ї, місце роботи, проживання і т.д.; в) «жертва близького знайомства»: зв'язок між злочинцем і жертвою носять стійкий і тривалий характер, в основі яких спільне навчання, робота, місце проживання, спільні знайомі, які спільно відзначають святкові дні, події особистого життя і т.д. Нерідко між ними складаються конфліктні міжособистісні неприязні стосунки, вирішенням яких є виктимізація жінки. Безперечно цінність даної типологізації жінок, постраждалих від злочинів, очевидна, запропоновані типові властивості особистості даної категорії жертв можуть стати основою для розробки заходів віктимологічної профілактики. Разом з тим слід акцентувати увагу і на її вразливих, з точки зору кримінально-психологічної теорії, сторонах [6, с. 58].

Розглядаючи питання захисту життя, здоров'я і тілесної недоторканності жінок від проявів домашнього насильства, потрібно звертатися до міжнародних документів (Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок, модельний закон ООН про насильство в сім'ї), в яких містяться основні ознаки насильства проти жінок; порівнювати їх положення з вітчизняним кримінальним законодавством. Варто підтримати позицію дослідників про те, що кримінальний закон не передбачає спеціальних правил щодо караності домашнього насильства, і виступає проти пропозиції про формулювання самостійного обтяжує покарання обставини – «вчинення злочину проти членів сім'ї», оскільки останнім загрожує порушенням принципу рівності. Суть внесення змін до законодавства у зв'язку з проблемою сімейного насильства повинна складатися у встановленні підвищених гарантій безпеки не в зв'язку з фактом наявності сімейних відносин між винним і потерпілим, а в зв'язку з залежним або безпорадним станом останнього або в зв'язку з особливими характеристиками способу вчинення злочину. КК України дозволяє врахувати ці обставини в рамках відповідних кваліфікуючих ознак [2, с. 36].

При такому підході до розподілу і охорони прав визначення питання про спеціальні заходи щодо захисту прав саме жінок, про встановлення кримінальної відповідальності за діяння з урахуванням статі потерпілої означало б затвердити привілеї для жінок, що, безумовно, не зустріло б підтримки серед населення. Однак будь-яке встановлення права (в тому числі і рівності в правах як одного з прав) передбачає аналіз:

- кола норм, що регулюють або встановлюють знову якесь право або групу прав;
- кола осіб, які цими правами будуть користуватися;
- кола осіб, на права і обов'язки яких таке встановлення права може вплинути;
- соціальної ситуації, а простіше – кола суспільних відносин, у сфері яких такі права будуть застосовуватися і здійснюватися. Нарешті, необхідно ретельно вивчити існуючі або передбачувані до введення заходи забезпечення і гарантії реалізації таких прав, щоб вони були виражені в дієвій і реалізованій нормі закону. З урахуванням необхідності такого аналізу видається за можливе стверджувати, що проголошення формальної (абсолютної, якщо скористатися математичним терміном) рівності прав між чоловіками і жінками, в тому числі і в питанні кримінально-правової охорони таких прав, не є соціально обґрунтованим і не відповідає критеріям дійсного рівності, оскільки жодним чином не враховує існуючі особливості та відмінності в ступені захищеності об'єктів кримінальної охорони в залежності від приналежності охоронюваних прав. Проблема співвідношення формального (абсолютного) і необхідно встановлюваного реального (відносного) права рівності дозволяється тільки з урахуванням механізму реалізації цих прав, а значить, з урахуванням існуючої системи можливостей для реалізації цих прав [1, с. 63].

Висновки. Отже, підсумовуючи сказане можна зробити наступні висновки: дискримінація по відношенню до жінок ускладнює повне розкриття їх можливостей; підвищення ефективності діяльності по ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок неможливо без наукового дослідження і теоретичного обґрунтування даного явища у контексті формулювання напрямів удосконалення кримінально-правової протидії порушенню прав і інтересів жінок в Україні у контексті міжнародних нормативно-правових актів, що є перспективою подальших досліджень.

Література

1. Кунц Е.В. Концепция современной уголовно-правовой политики (на примере защиты прав женщин). *Вестник Челябинского государственного университета*. 2013. № 17 (308). Право. Вып. 37. С. 61–64.
2. Мамбетов Р.Я. Защита женщин от сексуального насилия и сексуальной эксплуатации. *Труды юридического факультета Ставропольского государственного*

университета. Вып.11. Ставрополь: Сервисшкола; СГУ, 2006. С. 35-39.

3. Лобанова, Л. В. Преступления против правосудия: проблемы классификации посягательств, регламентации и дифференциации ответственности : дис. ... д-ра юрид. наук. Казань, 2000. 305 с.

4. Алихаджиева И.С. Женщина как жертва убийства (криминологическая характеристика и социально-правовые меры предупреждения): дис. к.ю.н. Саратов, 1999. С. 65–81.

5. Зиядова Д.З., Крючков В.Г. Криминологический анализ экстремизма среди женщин в регионах Российской Федерации. *Проблемы в российском законодательстве*. 2013. № 6. С. 210–213.

6. Гаджиева А. А., Гусниев К. А. Классификация и типология женщин, потерпевших от преступлений. *Проблемы в российском законодательстве*. № 1. 2017. С. 57-59.

Анотація

Гіряк С. І. Особливості кримінально-правової протидії порушенню прав і інтересів жінок. – Стаття.

У статті досліджено характеристику особливостей кримінально-правової протидії порушенню прав і інтересів жінок, здійснено пошук взаємозалежностей між цими особливостями та повнотою реалізації прав і інтересів жінок. Доведено, що дискримінація по відношенню до жінок ускладнює повне розкриття їх можливостей; підвищення ефективності діяльності по ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок неможливо без наукового дослідження і теоретичного обґрунтування даного явища у контексті формулювання напрямів удосконалення кримінально-правової протидії порушенню прав і інтересів жінок в Україні у контексті міжнародних нормативно-правових актів. Показано, що характеристики і тенденції розвитку кримінальних правопорушень проти жінок на сучасному етапі, що складаються в збільшенні питомої ваги злочинів проти жінок, збереженні високої латентності цієї групи посягань, поширенні правопорушень проти жінок, їх комерціалізації і придбанні ними характеру міжнародної проблеми.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, права жінок, кримінально-правова протидія, дискримінація за ознакою статі.

Аннотация

Гиряк С. И. Особенности уголовно-правового противодействия нарушению прав и интересов женщин. – Статья.

В статье исследованы характеристику особенностей уголовно-правового противодействия нарушению прав и интересов женщин, осуществлен поиск взаимозависимостей между этими особенностями и полнотой реализации прав и интересов женщин. Доказано, что дискриминация по отношению к женщинам затрудняет полное раскрытие их возможностей; повышение эффективности деятельности по ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин невозможно без научного исследования и теоретического обоснования данного явления в контексте формулировки направлений совершенствования уголовно-правового противодействия нарушению прав и интересов женщин в Украине в контексте международных нормативно-правовых актов. Показано, что характеристики и тенденции развития уголовных преступлений против женщин на современном этапе, состоящие в увеличении удельного веса преступлений против женщин, сохранении высокой латентности этой группы пося-

гательств, распространении правонарушений против женщин, их коммерциализации и приобретении ими характера международной проблемы.

Ключевые слова: уголовное преступление, права женщин, уголовно-правовое противодействие, дискриминация по признаку пола.

Summary

Giryak S. I. Features of criminal legal counteraction to violations of the rights and interests of women. – Article.

The article examines the characteristics of the features of criminal law counteraction to the violation of the rights and interests of women, the search for interdependencies between these features and the full realization of the rights and interests of women is carried out. It has been proven that discrimination against women makes

it difficult to fully disclose their opportunities; increasing the effectiveness of activities to eliminate all forms of discrimination against women is impossible without scientific research and theoretical substantiation of this phenomenon in the context of formulating the directions for improving criminal legal counteraction to violation of the rights and interests of women in Ukraine in the context of international legal acts. It is shown that the characteristics and trends in the development of criminal offenses against women at the present stage, consisting in an increase in the proportion of crimes against women, maintaining a high latency of this group of encroachments, the spread of offenses against women, their commercialization and their acquisition of the nature of an international problem.

Key words: criminal offense, women's rights, criminal law counteraction, gender discrimination.